

Matoš pjesnik. Najčešće je baš to prva odrednica koja se uz ime Antuna Gustava Matoša (Tovarnik, 13. lipnja 1873. – Zagreb, 17. ožujka 1914.) veže i u školničkim predajama i u pučkim predodžbama, zacijelo što time počinje i većina udžbeničkih i leksikonskih natuknica o tom velikanu hrvatskoga pera, nesvršenom gimnazijalcu i vojnom bjeguncu, koji je – kako je 1930. primijetio Stanislav Šimić – već za života, a osobito nakon smrti bio postao svojevrsna „određena, stalna mjera prema kojoj se mogu mjeriti kulturne vrijednosti“ u Hrvatskoj.

Može se to činiti neobičnim, jer je većina Matoševih suvremenika – navlastito oni koji su gospodarili književnim časopisima te iz svojih svjetonazorskih, ideoloških i nacionalno-političkih busija, skoro bez iznimke na ovaj ili onaj način oboružani simbiozom s vlašću, obično po svome laktu nametali standarde, propisivali ukuse i oblikovali javno, literarno i neliterarno mnijenje (neke su pojave, naime, konstanta koja mijenja samo oblik, nikada bit!) – smatrala kako je poezija područje na koje je Matoš zalutao.

Na stvari nije ništa mijenjala glazba koja je iz njegovih stihova izvivala kao iz malo čijih – sam je govorio kako su njegove pjesme pisane ušima i za one koji imaju dobre uši! – pa ni činjenica da su neke uglazbljene još za njegova života, a mnoge do danas, poneke i više puta. Uostalom, uz par mladenačkih iznimaka, i počeo ih je pisati tek onda kad zbog bolesti ruke više nije mogao svirati: živio je, naime, koliko od mršavih novinskih i književnih honorara, toliko i od violončela. I po tome je, dakle, bio različit od drugih, jer – na vrata književnosti obično se kuca stihovima.

Kao pjesnika, Matoša su slabo shvaćali, a još slabije prihvaćali, pa su njegovi stihovi – doduše, ne samo oni – obično tiskani manjim slogom, po časopisnim zakutcima i na njihovim okrajcima, kao izraz uredničkog milosrđa, dara koji se majestetičnom gestom udjeljuje bezimenu prosjaku, više da se pokaže vlastita velikodušnost nego da se bogcu pomogne ili mu se oda kakvo mršavo priznanje. Tu se je već pokazivalo pravilo: milosrđe obično više godi taštini onoga koji daje nego što zajazuje potrebe onoga koji prima.

Matošev nekadašnji obožavatelj i oponašatelj, *discipulus* Tin Ujević – valjda najveći pjesnik što smo ga do danas imali – znao je ustvrditi da se u djelu njegovu nekad slavljenoj a kasnije iz dubine duše mrženog *Rabbija* možda dade iščeprkati pokoji stih, no da nešto kao Ma-

toševa poezija uopće ne postoji. Antun Barac, vjerojatno najcjenjeniji hrvatski književni kritičar ne samo svoga doba, dugo mu je priznavao duhovitost i tehniku odnosno mjestimičnu vještinu forme, ali mu je spočitavao manjak duše (pa je kasnije tu ocjenu drastično promijenio), dok se je i za Matoševa života i poslije njegove smrti, čak s autoritetom toboznjega njegova školskog druga i prijatelja, znalo napisati kako bi najbolje bilo da Gustl stihove nikad nije ni pokušao pisati.

Bilo je i drugih u pravoj poplavi slijepaca i zavidnika – ako već samu zavist promatramo kao posebnu kategoriju sljepila – pa se za Matoševa života nitko, ni Matica hrvatska niti Društvo hrvatskih književnika, nisu odvažili tiskati knjigu njegovih pjesama. Potresne težine tog promašaja svjestan može biti samo onaj koji bar ovlaš preleti popise izdanja tadašnjih naših tzv. velikih nakladnika: dok su – da se poslužimo kojim akordom iz koliko umorne toliko i uporne Matoševe tužaljke – uz fanfare i odobravanje općinstva prometejska svoja djela tiskali kojekakvi Nevesinjski-Detelići, autor *Utjehe kose*, *More i Gnijezda bez sokola* obijao je tuđe pragove i molio korice kruha, vrijeđan i ponižavan.

Nije, doduše, ni on njih štedio. Nije samo primao, nego je i dijelio udarce od kojih se, kako sam reče, jedino u Hrvatskoj ne umire. I

to je bio jedan od glavnih razloga da su ga već mlađi suvremenici gledali kao uzora, neki i kao učitelja, i da do danas nema hrvatskoga književnika koji se na ovaj ili na onaj način ne će odrediti prema Matošu, jednom od rijetkih koji je oko sebe okupio i iza sebe ostavio čitavu školu sljedbenika. Pored drugih se može ravnodušno prolaziti, ne i pored toga Cesarićeva *trubača sa Seine*, jer on uvijek trubi na otpor.

A makar su mu kao pjesniku zadovoljštinu kasnije dali, među ostalima, i Antun Branko Šimić – koji je primijetio kako je Matoš autor nekih od svega nekoliko dobrih pjesama napisanih na hrvatskom jeziku – i Miroslav Krleža koji je – makar također opterećen Matoševim kompleksom – s pravom ocijenio da je Matošu mjesto u samome vrhu hrvatskoga pjesništva, što je danas opće mjesto književne kritike i historiografije, malo je metafora koje kao sudbina Matoša pjesnika oslikavaju stoljeća hrvatske književnosti, možda i položaj hrvatskog intelektualca uopće, ne izuzimajući iz te tragične statistike ni doba današnje, neovisne hrvatske države.

A svi koji su o Matošu pisali, isticali su njegovu *opsjednutost* Hrvatskom, njegovo starčevićanstvo: dičio se je svojim nacionalizmom i smatrao se onim koji je taj pojam u nas popularizirao kao nitko prije njega. I u feljtonima i u polemikama i u pismima Hrvatska je uvijek na njegovim usna-

ma, uvijek na prvome mjestu: onda kad kleči pred njom, kad joj se moli, onda kad ju slavi i onda kad ju – još češće – kudi i jadikuje što je nerijetko maćeha onima koji je najviše vole:

O, ta uska varoš, o, ti uski ljudi,
O, taj puk što dnevno veći slijepac biva,
O, te šuplje glave, o, te šuplje grudi,
Pa ta svakidašnja glupa perspektiva!

(*Stara pjesma*)

Hrvatskom je natopljena, kao što vidimo i iz ovog izbora, i njegova poezija: Matoš je nesumnjivo tvorac najpoznatijih i najljepših rodoljubnih stihova u Hrvata, korak ispred Kranjčevića i dva koraka ispred Harambašića, nedosegnut i nedostignut do danas. I kad prijeti, stihovima koji su možda bez primjera u hrvatskoj književnosti:

Ko babe kukaju,
Ko tikve plutaju
I novac gutaju
Te korizme gladne, zulumčari škuri,
Mlakonje, mekušci, bezočni panduri,
Tuđem služi sluge, tuđe prirepine,
Mešetari moje – tvoje domovine!
Piljarice glasne, silom-barjaktari,
Ruševine svijesti, žbiri i hotkari,
Satrapi što puze, mudri idioti,
Uljezi, kajafe, lažni sankiloti
Što mjesto žetve

Žanju kletve:
Strpaše me u grob i to im je još malo –
Hrvatske ih sise mlijeko razgubalo!

(Mora)

Matoš je i tada najjasnija ilustracija one da je provincija stanje duha, a ne zemljopisni pojam; on je neoboriv dokaz da Hrvatska i hrvatski nacionalizam nisu negacija, nego afirmacija ideje slobode i ideje Europe. I Europa, naime, postoji samo dok postoje takozvani mali narodi, i dok ti mali narodi – ljubomorno čuvajući svoj jezik i svoju stopu zemlje – mogu pjevati o slobodi čovjeka i slobodi svog naroda, slobodi kao prvoj pretpostavci ljepote.

Ljepoti čistoj himnu zapjevajmo,
Božanski Satir kad nam milost dade
Za cvjetni uskrš hrvatske Plejade!

(Mladoj Hrvatskoj)

Opsegom je Matoševo pjesničko djelo neveliko, a nemali broj nacрта, nesavršenih skica i nedovršenih pokušaja koje u njemu nalazimo, zacijelo treba pripisati autorovu emigrantskom potucanju i svakodnevnom, poslovičnom gladovanju. U kulturi u kojoj se tiskani redak plaćao filir-dva, pjesme su *slabo nosile*, pa je Matoš svoju bijelu kavu i komadić peciva morao zasluživati novinskom suradnjom do koje je najčešće zapravo malo držao.

Ipak, ovaj izbor iz njegova pjesništva i njegovih epigrama i rugalica – koje će čitatelju koji se slabije snalazi u galeriji Matoševih suvremenika biti jasnije, razumljivije i duhovitije ako se odvaži posegnuti za tumačem u kritičkom izdanju Matoševih sabranih djela (od čega smo mi morali odustati iz praktičnih razloga) – nužno je subjektivan, pa je već i zbog toga manjkav i podložan kritikama (uostalom, kao i svaki drugi). No, i on, vjerujem, ovakav kakav jest, pokazuje ne samo to da je Matoš doista i *najzagrebačkiji* i *najhrvatskiji* pjesnik, nego i to da su njegovim imenom potpisani neki stihovi koje možemo nazvati ponajljepšima u hrvatskoj književnosti. Zato zaslužuju da im se stalno vraćamo.

Tomislav JONJIĆ

